

Doc. PhDr. Ján Taraba, CSc.
Sládkovičova 54
900 01 Modra

mail: tarabajan@voila.fr

Vec: posudok monografie

Autor: Mgr. Bohdan Ulašín, PhD.

Názov diela: *LOS ESLAVISMOS EN ESPAÑOL*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, 317 s. ISBN 978-80-223-3520-1.

V ostatných rokoch sme boli svedkami priam inflačného nárastu romanistických publikačných výstupov a kvalifikačných prác zacielených na rôzne otázky a vlastnosti frazém a frazeológie. So zadosťučinením konštatujem, že posudzovaná práca Bohdana Ulašína predstavuje v kontexte slovenskej romanistiky isté tematické oživenie a zároveň známku hlbšieho záujmu o vedecké skúmanie medzijazykových kontaktov na bilingválnej a multilingválnej báze, pri ktorom sa osvedčené postupy a princípy komparatívnej a konfrontačnej lingvistiky revitalizujú vďaka impulzom vychádzajúcim z rezervoáru moderných metód a nástrojov deskriptívnej lingvistiky (predovšetkým korpusovej lingvistiky, traduktológie, lexikografie a terminografie založenej na práci s paralelnými a synoptickými textami).

Ako vyplýva z názvu práce, predmetom opisu je úzko vymedzený segment lexiky modernej španielčiny, a síce prevzatia (výpožičky) zo slovanských jazykov. Už z hľadiska samotnej voľby témy kladne hodnotím fakt, že autor nadväzuje na svoje predchádzajúce práce v oblasti španielsko-slovenskej a španielsko-slovanskej lexikológie (cf. Introducció, s. 6 – 8). Aj napriek tomu, že empirická vzorka, ku ktorej sa dopracoval vytrvalým skúmaním najreprezentatívnejších španielskych výkladových slovníkov a elektronických databáz, pozostáva takmer výhradne zo substantívnych lexém s výrazne monosémickým profilom (absolútnu prevahu majú pomenovania denotátov patriacich do úzko špecializovanej vrstvy lexiky), badať najmä v materiálovej časti práce snahu autora aplikovať jednotu základných princípov konfrontačnej lingvistiky (princípy priority systémovej analýzy, funkčnosti a ekvivalencie). Logickým dôsledkom značnej tematickej a diastrátovej ohraničenosti skúmaného segmentu španielskej lexiky bolo aj isté obmedzenie pokiaľ ide napríklad o aplikabilitu širokého spektra modelového tvorenia slov na morfológickú a lexikálno-sémantickú klasifikáciu jednotlivých typov zistených prevzatí. Na druhej strane však treba vyzdvihnúť, že riziko tematickej a funkčno-štylistickej jednotvárnosti analyzovaného korpusu sa podarilo autorovi zredukovať vďaka vyváženosti materiálových zdrojov : kombinuje

elektronické databázy (CREA - corpus.rae.es) s publicistickými, legislatívnymi a literárnymi (prekladovými) textami, a napokon „...so samostatnými článkami španielskej verzie online encyklopédie wikipedia –es.wikipedia.org,, (pokiaľ ide o iné jazyky, napr. nemčinu, tento typ textu nemožno považovať za plnohodnotné a spoľahlivé; v hispanofónnej oblasti však môže byť situácia odlišná). Vďaka tomuto racionálnemu postupu nachádzame v analyzovanom korpuse okrem úzko špecializovaných odborných výrazov aj *slavizmy hovorové, slangové* alebo *knižné*. Keďže cieľom práce nebolo skúmať zároveň kolokačný profil týchto jednotiek ako potenciálnych kolokátov, dá sa len hypoteticky usudzovať na to, prečo si španielčina zachováva taký rezervovaný postoj voči preberaniu iných slovných druhov (slovies, adjektív).

Aj napriek tomu, že dynamika spoločenských zmien s následným dosahom na podmienky a formy jazykovej komunikácie ovplyvňujú v značnej miere kvantitatívne aj kvalitatívne aspekty propagácie lexikálnych prevzatí, základné teoretické východiska klasifikácie a typológie tohto dôležitého lingvistického fenoménu (cf. Haugen, Darbelnet, Humbley ai.), formulované už v 50 až 70-ych rokoch minulého storočia, sa používajú s istými obmenami dodnes. S miernymi výhradami možno akceptovať aj klasifikáciu slavizmov v podkapitole 1.1.1 (s. 11-14). Ako jedno z rozhodujúcich kritérií ich rozdelenia na 7 typov slúži klesajúca „slovanskosť“, pričom nie je jasné, či ide len o zvukovú idiosynkráziu (fr. „couleur locale“) prevzatia alebo, v prípade tzv. *integrálnych prevzatí*, o „slovanskosť“ ako jednotu formálnej aj obsahovej zložky. Myslím si však, že použité kritéria definície slavizmu spolu s kritériami tvorby ich korpusu umožnili autorovi spoľahlivo oddeliť „systémové“ *slovanské prevzatia* v modernej španielčine od *okazionalizmov* (cf. 1.1.2 a časť s názvom časti *Fuentes documentales* na s. 365-370). Všetky tieto hľadiská sa napokon systematicky a podľa jednotnej schémy premietajú do koncepcie a spracovania dokladovej (empirickej) jedenástej kapitoly s názvom *Lista de esclavismos* (s. 88 – 348), v ktorej sa analyzujú jednotlivé lemy z týchto hľadísk: *etymologického* (prihliada sa pritom na špecifiká každého slovanského jazyka zvlášť), *chronologického* (uvádza sa dátum prvého doloženého výskytu v španielčine), *frekvenčného*, *štylistického* a *tematického* (označenie „klasifikácia podľa sémantických polí“ nepovažujem vzhľadom na povahu a štruktúru korpusu za náležitý).

Okrem kvalitatívnej stránky predkladaných analýz považujem za zaujímavé aj niektoré kvantitatívne zistenia, ktoré poskytujú recipientovi nový, spresňujúci pohľad na doposiaľ iba útržkovite opísanú vrstvu španielskej lexiky : viac ako tri štvrtiny korpusu (703 jednotiek, t.j. 99,86%) tvoria substantíva, z ktorých iba 14 (1,99%) môžu mať aj platnosť adjektív; viac ako 50 % korpusu tvoria rusizmy (presne 507 zo 704, t.j. 72,02%). Napokon sa dozvedáme, že

autorovi sa nepotvrdila hypotéza, podľa ktorej menej ako 5% slavizmov by malo figurovať aj v kodifikačnom slovníku Španielskej kráľovskej akadémie jazyka *Diccionario de la Real Academia Española* (v skutočnosti je to až 87 slavizmov = 12,36%). V komparatívnej hispanisticko-slovenskej perspektíve by bolo nesporne veľmi zaujímavé preskúmať aj to, do akej miery sa tieto kvantitatívne ukazovatele prevzatí slovanskej proveniencie premietli (alebo premietajú) aj do kvalitatívnej, najmä sémanticko-štylistickej dubletizácie súčasnej španielčiny. Mám na mysli konkrétne otázku emancipácie pomenovacích dvojíc domácej a internacionálnej proveniencie na pozadí štylisticky neutrálnej (sémantickej) a pragmaticko-štylistickej (diastrátovej) diferenciácie (porov. v slovenčine výskyt synonymných dvojíc typu *domáce pomenovanie* vs *latinský* alebo *grécky náprotivok*, čo vedie často k vzniku tautologických synonym).

Okrem týchto zamyslení dovoľujem si pripojiť k môjmu posudku addenda s námetmi na rozpravu v rámci obhajoby.

Záver

Habilitačná práca Mgr. Bohdana Ulašina, PhD. *Los eslavismos en español* považujem za pozoruhodný vklad do česko-slovenskej romanistiky najmä preto, že otázky genézy a funkcie prevzatí v modernej španielčine („préstamos“), sa v ňom skúmajú – predovšetkým v materiálovej časti – na kvalitatívne vyššej úrovni v porovnaní s prevažne materiálovo-deskriptívnymi prístupmi používanými v starších prácach. Logicky štruktúrovaný text a používaný pojmový aparát dokazujú prehľad autora o danej problematike, ako aj jeho metodologickú pripravenosť na riešenie náročných vedeckých tém. Oceňujem zároveň aj fakt, že posudzovaný spis bude prínosom nielen pre lingvistov, prekladateľov a lexikografov, ale aj pre odborníkov z rôznych vedných oblastí, ktorí sú vo svojej práci konfrontovaní, či už z teoretického alebo praktického hľadiska, s otázkami bilingválnej a multilingválnej komunikácie.

Súhlasím s tým, aby po úspešnej obhajobe predmetnej habilitačnej práce bol Mgr. Bohdanovi Ulašinovi, PhD. udelený vedecko-pedagogický titul **d o c e n t** v odbore **všeobecná jazykoveda**.

Modra 09.marca 2013

Addenda

1. **Etymologická explanačná schéma:** **-ita** < neolatín **-ites** < **latín** (podľa Webster).

Výskyt: *passim*

Vzhľadom na to, že v skúmanom korpuse predstavujú slavizmy zakončené na **-ita** veľmi významnú vzorku, pri zvolenej metóde spracovania príslušných heslových statí má uvedená explanačná schéma vysoký index rekurzívnosti. Inventár slovotvorných formantov je pri pomerne jednotvárnej tematickej štruktúre skúmanej lexiky logicky značne redukovaný. Považoval by som preto za „úspornejšie“ také riešenie, pri ktorom by sa používali odkazy na samostatnú kapitolu (umiestnenú napr. v závere teoretickej časti práce) obsahujúcu všetky podstatné informácie o pôvode, sémantike, frekvencii a iných vlastnostiach najdôležitejších slovotvorných a termínovotvorných formantov. Trocha by sa tým zredukovala monotónnosť metajazykových komentárov k príslušným leмам.

Druhá, podstatnejšia pripomienka smeruje z mojej strany k samotnej lingvistickej podstate predkladaného etymologického výkladu. Sufix **-ita** predstavuje jeden z najfrekventovanejších formantov v celej Románii, pričom, ako badať aj na príklade modernej španielčiny, jeho distribúcia je signifikantne najvyššia pri tvorení desubstantívnych pomenovaní používaných vo vedeckom a technickom diskurze (tematický záber je v podstate rovnaký vo všetkých románskych jazykoch, pretože siaha od chémie, cez mineralógiu a medicínu a antropológiu až po humanitné vedy). Údaje čerpané z výkladových slovníkov a databázových korpusov dokazujú, že ide o prvok s výrazne rozvinutými vlastnosťami polysémického a zároveň homonymného formantu. Pokiaľ ide o formálnu stránku, vo vývinovom reťazci sa prejavilo pôsobenie všeobecne známych fonetických zákonov – vplyv pôvodného latinského prízvuku na segmentáciu príslušných etymónov (paroxytona zakončené v akuzatíve na ... - *itatem*) a následný zánik konsonantov v intervokálnom alebo koncovom postavení. Neslobodno však zabúdať ani na vplyv analógie s homofónnymi grecizmami zakončenými na – **ιτης** (pomenovania minerálov) a – **ιτις** (pomenovania stavov a procesov v biológii a medicíne). Ak teda pripustíme sprostredkujúcu úlohu gréckeho adstrátu, nemôžeme tvrdiť (samozrejme v širšom kontexte teoretických úvah o lexikálnych prevzatiach), že tu nejde o priamu interferenciu, ale skôr o transferenciu. Ak prijmeme túto domnienku ako opodstatnenú, potom prostredný člen v uvedenej explanačnej schéme (neolatín **-ites**) je problematická. Mám konkrétne na mysli značnú vágnosť adjektíva „neolatín“).

2. Etymologický výklad lexémy **esclavo** (a zrejme to platí aj pre podobu „**eslavo**“), cf. s. 11

Čo do zaradenia v rámci typológie slavizmov predkladané zdôvodnenie je namieste. Takisto treba súhlasiť s hypotézou, že východiskový etymón mal podobu, ako je uvedené na príslušnom mieste (< *словѣниѣ*). Ohľadne časových a jazykových (fonetických, sémantických) aspektov transferu tohto etymónu do moderných jazykov vládne doposiaľ značná názorová diferencovanosť, ktorá sa nedá jednoznačne odstrániť ani pomocou fundamentálnych diel v oblasti porovnávacej a indeoeurópskej jazykovedy (cf. A. Walde : *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen I, II, herausgegeben und bearbeitet von Julius Pokorny*, Ernout-Meillet, Dictionnaire étymologique du latin, etc). Z hľadiska jeho integrácie do španielčiny teda nebude znamenať podstatný prínos ani poznatok, že už stredoveké formy (franc., germ., angl.) *slave*, *Slavs*, *slave* ap. pochádzajú z ie. koreňa *kleu- s významom „počúvať“ → „poslúchať“. Ak aj prijmeme hypotézu o sprostredkujúcej úlohe gréčtiny, museli by sme za prvotnú formu považovať etnonymum **Σλαβηνοι**, z ktorej by sa sekundárne vyvinula byzantsko-grécka podoba apelatíva **σκληρός** (cca 6. stor. n. l.). Pri tomto výklade by sme však museli predpokladať jeho etymologickú a sémantickú spojitosť so slovesom **σκληρόω** (alebo s alolexémou je **σκληρέω**) s významovou filiáciou „stať sa korisťou“ → „stať sa nevoľníkom“. Takáto hypotéza však odporuje morfonologickým pravidlám gréckej deverbatívnej derivácie. Preto je namieste postaviť výklad prieniku predmetného slova sprostredkované cez **stredovekú latinčinu** (či skôr cez *ancien français* ?).

3. Teoretická časť monografie je spracovaná prehľadne, koncízne, čo dokazuje nielen usporiadanie jednotlivých kapitol a podkapitol, ale aj používaný pojmový aparát (lingvistická terminológia). Práve vďaka tomu, že predmetom opisu je úzko vymedzený segment španielskej lexiky (*préstamos*), posudzovaný spis zaujme dôstojne miesto medzi odbornými publikáciami z pera česko-slovenských autorov, ktorých cieľom je riešiť na komparatívnej alebo konfrontačnej platforme parciálne otázky dynamiky slovnej zásoby modernej španielčiny. Za nesporne inovačný v kontexte

slovenskej komparatívnej romanistiky považujem v danom prípade cieľavedomú snahu autora spracovať dokladový materiál (eslavismos) nielen ako nejaký apendix určený na ilustráciu krokov v jednotlivých fázach opisu alebo na potvrdenie stanovených hypotéz, ale ako k plnohodnotný pendant teoretickej časti. Pozoruhodný je už samotný fakt, že materiálový korpus, spracovaný na báze princípov a postupov všeobecnej a odbornej lexikografie (terminografie) predstavuje takmer tri štvrtiny rozsahu diela: každá lema totiž obsahuje okrem definície významového spektra viac alebo menej obsírný metajazykový komentár, za ktorým nasledujú relevantné informácie týkajúce sa samotného denotátu (referenta), vďaka čomu príslušná heslová stať získava parametre typické pre encyklopedické slovníky. Prínos monografie bude teda dvojnásobný: **teoretický** (pokiaľ ide o hlbšie rozpracovanie metodológie a pojmového aparátu bilingválnej a multilingválnej lexikológie, ako aj využitie korpusovej lingvistiky pri riešení konkrétnej jazykovednej otázky) a **praktický** (predkladané výsledky budú mať mnohostranné využitie z aplikačných hľadísk: traduktologického, lexikografického a didaktického).

K tomuto bodu by som si dovoľil sformulovať niekoľko skôr zvedavých, vonkoncom nie kritických poznámok:

a) práca má výrazne hispanistický záber, avšak tento mohol v teoretickej časti získať širšiu romanistickú dimenziu, keby sa vo vedecky zameranej diskusii boli zohľadnili aj niektoré predchádzajúce riešenia problematiky *výpožičiek* či *prevzatí* (preberania) a s tým súvisiacich otázok, ako sú: *interferencia*, *integrácie*, *adaptácia* v preberajúcom jazyku (porov. napr. podnetnú prácu Oľgy Orgoňovej *Galicizmy v slovenčine*, Bratislava, 1989; práce J. Furdíka o integračných procesoch pri lexikálnych prevzatiach, o slovotvornej motivácii a jej jazykových funkciách). Problematický je napríklad aj samotný pojem **kalk**, pretože ak jednostranné zdôrazňovanie kritéria *úplného modelového* („inteferenčného“) *napodobnenia morfeomatickej a sémantickej štruktúry lexémy alebo lexikalizovanej syntagmy v zdrojovom jazyku* bude znamenať podcenenie dichotómie *univerzálnosť* verus *singularita* (*idiosynkrázia*) ako tvorivých princípov napomáhajúcich vznik imanentnej štruktúry prirodzených jazykov (z typologického aj individuálneho hľadiska). Ako inakšie možno vysvetliť fakt, že napr. v klasickolatinských a slovenských pohybových slovesách konštatujeme vysoký stupeň izotropie (izomorfie a izosémie) aj bez vplyvu bezprostrednej kontaktovej jazykovej situácie (táto sa obvykle považuje za významný predpoklad parciálnej aj integrálnej interferencie či transferencie) ?

b) Empirická časť práce „vykazuje“ (z pochopiteľných dôvodov) niekoľko frapantných asymetrií (ide najmä o jazykovú a tematickú príslušnosť jednotlivých lem). Napriek tomu, že kolokačný profil jednotlivých lexém sa v práci neskúma, každé spracúvané heslo je potenciálnym prvkom diskurzu (vo väčšine prípadov vysoko odborného, populárno-náučného alebo publicistického). Zamýšľam sa nad tým, či by si nezaslúžila pozornosť (aspoň v budúcnosti) otázka diastrátovej distribúcie slavizmov v modernej španielčine v porovnaní s inými románskymi jazykmi. Pod *diastrátovosťou* nechápem jednoduchú obdobu funkčných štýlov („linguae settoriali“), ale stratifikáciu lexiky z hľadiska dynamických pohybov na vertikálno-horizontálnej rovine (obdoba vnútrosystémových „préstamos“) medzi formálne, sémanticky a kolokačne organizovanými segmentami lexiky, ktoré vo francúzštine označujeme ako: VG – *vocabulaire général*, VF – *vocabulaire fondamental*, VSC – *vocabulaire scientifique commun*, VGOS – *vocabulaire général d'orientation scientifique* a VSS – *vocabulaire hautement spécialisé* (sem patrí veľká väčšina lem z korpusu „eslavismos“).